

УДК 342.56(477)

М.В. ПЕНЦОВ, Харківський національний університет внутрішніх справ

ФУНКЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СНД

Ключові слова: Конституція, країни СНД, судова влада, функції судової влади, порівняльний аналіз, судочинство, правосуддя

В умовах перманентної судової реформи практичне значення мають всебічні дослідження у галузі теорії функцій. Отримані результати дозволяють відмежовувати функції держави від функцій, виконуваних на їх розвиток конкретними державними органами [1, с.130–139].

Як відомо з наукових джерел щодо історії та розвитку судової влади, загальнопонятійний апарат поняття «функції» достатньою мірою розкривається у філософських та енциклопедичних словниках [2, с.138]. Слово «функція» позначає сукупність всіх наслідків, процесів, явищ і їх роль у соціальній системі [3, с.49].

У цих визначеннях акумульовані висновки вчених, які детально досліджували функції радянської держави [4, с.6–15; 5, с.7–32] та звертали увагу на необхідність розрізняти функції держави (такі як законодавча, судова та ін.) від функцій державних органів, що становлять єдину, включаючи і судову, систему держави. У цьому контексті варто мати на увазі, що термін «функція» використовується у різних значеннях. Одні науковці зазначають, що це поняття враховує взаємозалежність різних факторів. Інші дослідники вважають, що під функцією слід розуміти сукупність процесів, які відбуваються в рамках об'єкта дослідження.

Судово-правові реформи більшості країн СНД, що завершилися наприкінці другого тисячоліття, закріплення в конституціях країн принципу верховенства права, дозволили відійти від нормативістської концепції праворозуміння, яка раніше домінувала, та надали новий імпульс дискусії про роль і функції судової влади у процесі регулювання суспіль-

них правовідносин і значення суддівської дискреції в суддівській правотворчості [6].

Проблема функцій судової влади не є новою, а, зважаючи на відсутність у вітчизняній і зарубіжній юридичній науці теоретично обґрунтованої, цілісної і завершеної системи класифікації функцій судів загальної юрисдикції, вбачається раціональним дослідити це питання не тільки шляхом аналізу нормативних положень, які стосуються судоустрою і відповідного Процесуального законодавства, але й виходячи з основ теорії функцій держави і органів державної влади в цілому.

У працях Ш. Монтеск'є визначаються такі функції судової влади: забезпечення законності, охорони прав і інтересів громадянина; правосуддя, охорона свободи волі і безпеки особи, вирішення конфліктів між громадянами; охорона законності, безпеки, свобод і власності особи [7].

В Україні функції судової влади – це напрям і види здійснення правосуддя судами (Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції) у рамках і порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України.

Аналіз юридичної наукової літератури показав, що існують різні підходи щодо класифікації функцій судової влади.

Зарубіжні та українські вчені розподіляють функції судової влади країн СНД на основні (базові) та допоміжні (факультативні). При цьому В. Анішина, В. Скрипнюк, Р. Чарієв і у своїх працях відносять до основних функцій судової влади правосуддя, судовий контроль, конституційний контроль. Р. Чарієв до основних функцій відносить і тлумачення Конституції. Вказані автори вважають допоміжними такі функції: судовий нагляд, виховну функцію, попередження правопорушень, законодавчу ініціативу, узагальнення судової практики, аналіз судової статистики тощо [8, с.7–11; 9, с.65; 10, с.70–76].

Систематизація окремих доктринальних висновків учених, в інтерпретації та на думку вітчизняного науковця М. Суховія, дає підс-

тави для пропозицій щодо класифікації функцій судової влади на: зовнішні, які впливають і діють на широке коло суб'єктів, і серед них у першу чергу: а) правосуддя; б) судового контролю; внутрішні: а) судового управління; б) суддівського самоврядування; комбіновані або змішані: а) правотворча функція; б) виховна; в) профілактична [11].

Науковець П. Карпечкін пропонує більш складну класифікацію функцій судової влади: «функції судів загальної юрисдикції виділити в групи, які поєднуються за критеріями класифікації функцій судів загальної юрисдикції і зокрема: за суб'єктами здійснення правосуддя: функції Верховного Суду України, функції вищих спеціалізованих судів, функції Апеляційного суду України та апеляційних судів, функції місцевих судів; за об'єктом правосуддя: функція цивільного правосуддя, функція господарського правосуддя, функція кримінального правосуддя; за способами правосуддя: правозастосовна функція, нормотворча функція, правозахисна функція, представницька функція й функція організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції; за формою здійснення судочинства: функція кримінального судочинства, функція цивільного судочинства, функція спеціалізованого судочинства; за часом здійснення функцій: постійні функції, тимчасові функції; за територією здійснення функцій: загальнодержавні функції, місцеві функції» [12, с.107–108].

Теоретичні та практичні проблеми функцій судової влади були предметом дискусії і вивчення багатьох теоретиків права, зокрема: С. Алексєєва [13], В. Горшенєва і І. Шахова [14], Д. Керімова [15] тощо. За підходами цих науковців можна так класифікувати функції судової влади: функції, пов'язані зі здійсненням правосуддя, постанови вироку; функції, спрямовані на забезпечення контролю за органами дізнання, слідчим під час досудового провадження; функції із забезпечення гарантій прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві

Аналізуючи підходи до класифікації функцій судової влади, відзначаємо, що в усіх зазначених дослідників визначені функції правосуддя, судового контролю та судового управління. На підставі зіставлень і аналізу вважаємо за доцільне класифікацію функцій судової влади на основні та додаткові.

Отже, бачимо, що класифікації вітчизняних та зарубіжних науковців різняться відповідно до глибини дослідження цієї проблеми.

Разом із тим, у літературі спостерігається плюралізм у трактуванні дефініції «функції судової влади». Так, до функцій судової влади С. Шейфер і В. Яблоков відносять: здійснення правосуддя і юрисдикційний контроль [16]. На думку В. Ржевського і Н. Чепурної правосуддя; нагляд за судовою діяльністю, судове управління, судовий контроль за виконавчою владою, судовий конституційний контроль є формами здійснення судової влади [17].

Слід також відзначити, що окремі науковці розглядають у єдності визначення функції, мету, завдання судової влади як вирішення соціально-правових конфліктів і встановлення юридичних фактів шляхом здійснення правосуддя у формах конституційного, цивільного, арбітражного, адміністративного та кримінального судочинства. Так, В. Сердюк вважає, що завдання і функції судової влади – це поняття, що співвідносяться, є взаємозалежними, але не збігаються; їх не можна ані протиставляти, ані ототожнювати. У завданнях судової влади визначається, концентрується і переломлюється вплив економіки і державної політики, удосконалення і розвиток функцій державних органів. Погляд на судову владу, як на систему судових органів України, закономірно призводить до необгрунтованого ототожнення функцій і форм діяльності судових органів з функціями і формами реалізації судової влади [18, с.183].

Російський науковець В. Савицкий окремо виділяє серед функцій судової влади діяльність щодо забезпечення стримувань і противаг у загальній, єдиній владній системі. У цьому контексті він вважає, що судову владу

характеризує не стільки правосуддя, скільки наявність юридичної можливості активно впливати на рішення і дії законодавчої і виконавчої влади [19, с.29].

Крім визначених науковцями функцій судової влади, також слід звернутися до офіційних джерел права. Визначити функції судової влади можна із конституцій країн та спеціальних законів, які прямо їх не називають, проте фактично закріплюють. Розглянемо функції судової влади, які визначаються нормативними актами та вченими різних країн.

В усіх досліджуваних країнах СНД правосуддя й судовий контроль визначено основними функціями судової влади; допоміжні функції судової влади в різних країнах визначаються по-різному. Розкриваючи суть функцій судової влади, на наш погляд, доцільно почати з правосуддя, як із основної засади судової влади всіх досліджуваних країн СНД.

«Морфологія культури: тезаурус» вказує, що правосуддя – одна із основних функцій судово-правової гілки влади, яка здійснюється через розгляд цивільних і кримінальних справ судами з точки зору законності, справедливості, моральності. Функціонує в системі соціальних цінностей культури, правосуддя в концентрованій формі уособлює юридичну політику держави, націлену на захист прав і свобод громадян, соціальних, економічних, правових основ суспільства. Значна частина цих суспільних цінностей реалізується через правосуддя, відправлення якого становить специфічну форму діяльності судочинства [20].

З метою порівняльного аналізу розглянемо підходи до визначення функції правосуддя в різних країнах СНД.

Зміст і спрямованість правосуддя в Україні впливають із головного обов'язку правової держави – утвердження й забезпечення прав і свобод людини. Призначенням судової влади є захист порушених, невизначених або оспорюваних прав, свобод та інтересів учасників правовідносин через здійснення правосуддя [21]. Конституція України проголошує, що

«правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються» [22]. Відповідно до ст.5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на суди загальної юрисдикції покладається функція правосуддя. У той же час, законодавець не тільки вказав на головну функцію суду – здійснення правосуддя, але й у ст.18 Закону деталізував його форми: цивільне, адміністративне, господарське і кримінальне судочинство. Разом з тим, основна функція суду – правосуддя, не є вичерпною, оскільки в її основу законодавцем покладається тільки один з можливих критеріїв [23].

Білоруський автор Є. Богданов розглядає правосуддя як форму здійснення судової влади характеризує три групи ознак: організаційно-правові, правозастосовні та процесуальні. Як організаційно-правова форма здійснення судової влади правосуддя на основі права імперативно-диспозитивним шляхом забезпечує упорядкування суспільних відносин. В основі правосуддя, як правозастосовної діяльності, лежить категорія справедливості, яка втілюється трьома складовими судового рішення: обґрунтованість, законність і призначення справедливих заходів юридичної відповідальності. Правосуддя здійснюється в процесуальному порядку, що включає в себе стадію вивчення фактичних обставин судової справи, стадію їх правової оцінки і стадію винесення судового акта застосування норми матеріального права [24].

У Казахстані основною функцією судів теж вважається функція правосуддя. Правосуддя – вид державної діяльності, здійснюваний судом з розгляду і вирішення цивільних та кримінальних справ у порядку, що забезпечує законність, обґрунтованість, справедливість і обов'язковість судових рішень. Судова влада та правосуддя ґрунтуються на демократичних принципах, які представляють собою закріплені в Конституції Республіки Казахстан та законодавстві про суди і статус

суддів основні положення, керівні ідеї, що визначають сутність і зміст організації та порядку діяльності судів при здійсненні правосуддя [25].

Порівняльний аналіз показав, що для всіх країн СНД спільною функцією є також захист прав і свобод громадян, інтересів держави, юридичних осіб незалежно від форм власності, відомчого підпорядкування та умов господарювання. Ця функція може бути як прямо закріпленою, так і похідною.

У підходах щодо визначення інших функцій, у різних країнах є певні відмінності. Так, у Білорусі, Узбекистані та Казахстані закріплена функція вивчення судової практики. В інших країнах цю функцію можна вважати похідною, адже відомо, що суддя у своїй діяльності повинен керуватись законом, підвищувати свою кваліфікацію та вивчати судову практику. В Узбекистані це навіть виділено в окрему функцію – організація підвищення кваліфікації кадрів судів. Таким чином, вказана функція витікає з повноважень судді. Також закріплено суміжні функції: надання роз'яснень з питань застосування у судовій практиці законодавства (Республіка Казахстан, Таджикистан) та функція роз'яснення чинного законодавства з питань судової практики (Російська Федерація).

У Росії та Таджикистані чітко виокремлено функцію забезпечення виконання вироку та інших судових рішень. Деякі науковці в Україні та Росії виділяють функцію тлумачення правових норм. Функцію правозастосовності та нормотворчості відзначено в юридичній літературі Республіки Таджикистан. На нашу думку, ця функція присутня й у інших країнах СНД.

Не можна не відзначити такої важливої складової діяльності судів сучасних демократичних суспільств, як захист ними прав та інтересів інституційних меншин, маргіналів і малозабезпечених. Це так звана соціально-патронажна функція судової системи.

На думку В. Лазаревої, «єдиною функцією судової влади є вирішення соціально-право-

вих конфліктів, захист і відновлення порушених прав», «єдиною формою реалізації судової влади є правосуддя», а «методами (способами) його здійснення – різні види судочинства: конституційне, цивільне (включаючи арбітражне), адміністративне і кримінальне» [26]. Разом із тим, у іншій роботі В. Лазарева пише, що функція судової влади – захист прав людини, а її формою є здійснення правосуддя [27].

Таким чином, за результатами дослідження:

1) проаналізовано підходи науковців і нормативні положення до визначення функції правосуддя в різних країнах СНД;

2) доведено, що під функціями судової влади слід розуміти основні напрямки реалізації мети, завдань та складових її діяльності, що забезпечують роль і призначення судової влади в суспільстві;

3) виходячи із наведеного тлумачення понять і компаративістського аналізу визначено, що основною функцією судової влади, як складової влади держави, в усіх країнах СНД визнається судовий захист прав і свобод людини і громадянина, а основною формою реалізації судової влади є правосуддя, яке побудовано на засадах цивільного, адміністративного, господарського, кримінального та конституційного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лоцихін О. М. Проблема теорії функцій держави у радянській юридичній науці / О. М. Лоцихін // Правова держава: щорічник наук. пр. – 2007. – Вип. 18. – С. 130–139.

2. Здравомыслов А. Г. Функция (Функция в социологии) / А. Г. Здравомыслов // Большая советская энциклопедия. – М., 1978. – Т. 28. – С. 138.

3. Онщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії / Н. М. Онщенко. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.

4. Погорелко В. Ф. Функции Советского общенародного государства / В. Ф. Погорел-

ко. – Киев : Общество «Знание» Украинской ССР, 1980. – 64 с.

5. Черноголовкин Н. В. Теория функции социалистического государства / Н. В. Черноголовкин. – М. : Юрид. лит., 1970. – 215 с.

6. Барак А. Судейское усмотрение: пер. с англ. / А. Барак ; науч. ред. В. А. Кикоть, Б. А. Страшун ; вступ. ст. М. В. Баглая. – М. : Норма, 1999. – 364 с.

7. Монтескье Ш. Л. О духе законов и об отношениях, в которых законы должны находиться к устройству каждого правления, к нравам, климату, религии, торговле и т.д. / Ш. Л. Монтескье ; под ред. А. Г. Горнфельд ; вступ. ст. М. М. Ковалевского ; пер. с фр. – СПб. : Изд. Л. Ф. Пантелеев, 1900. – 394 с.

8. Чарыев М. Р. Функции судебной власти / М. Р. Чарыев // Рос. судья. – 2002. – № 3. – С. 7–11.

9. Анишина В. И. Основы судебной власти и правосудия в Российской Федерации : курс лекций / В. И. Анишина. – М. : Эксмо, 2008. – 270 с.

10. Скрипнюк В. Функції правосуддя в структурі державної влади в Україні / В. Скрипнюк // Юрид. Україна. – 2005. – № 2 (26). – С. 70–76.

11. Суховій М. М. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук / Суховій М. М. – Львів, 2012. – 240 с.

12. Карпечкін П. Ф. Функції судів загальної юрисдикції в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / П. Ф. Карпечкін ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2005. – 212 с.

13. Алексеев С. С. Общая теория права. – Т. 1. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 360 с.

14. Горшенев В. М. Контроль как правовая форма деятельности / В. М. Горшенев, И. Б. Шахов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 176 с.

15. Керимов Д. А. Общенаучная методология и методология права / Д. А. Керимов //

Теоретико-методологические проблемы права. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2007. – 18 с.

16. Шейфер С. А. Понятие судебной власти и ее функции / С. А. Шейфер, В. А. Яблоков // Проблемы судебно-правовой реформы в России: история и современность : сборник трудов. – Самара, 1999. – 245 с.

17. Ржевский В. А. Судебная власть в конституционной системе разделения властей / В. А. Ржевский, Н. М. Чепурнова // Рос. юстиция. – 1997. – № 7. – С. 3–4.

18. Сердюк В. В. Верховний Суд України в системі розподілу функцій влади : монографія / В. В. Сердюк. – К. : Істина, 2007. – 488 с.

19. Сайт Верховного суду АР, <http://www.supremecourt.gov.az/?mod=2&cat=207&c=1&lang=ru&t=t>.

20. Морфологія культури: тезаурус / за ред. проф. В. О. Лозового. – Х. : Право, 2007. – 384 с.

21. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування : навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 304 с.

22. Конституція України / прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // ВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

23. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : від 07.07.2010 р., № 2453–VI // Офіц. вісн. України. – 2010 – № 55/1. – Ст. 1900.

24. Богданов Е. В. Правосудие как форма осуществления судебной власти : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / Е. В. Богданов. – Минск, 2003. – 20 с.

25. Основы права как учебная дисциплина, предмет, метод, система, функции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ibrain.kz/mod/book/view.php?id=22>.

26. Лазарева В. А. Судовий захист у кримінальному процесі РФ: проблеми теорії та практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук / В. А. Лазарева. – М., 2000. – 41 с.

27. Лазарева В. А. Судова влада та її реалізація в кримінальному процесі / В. А. Лазарева. – Самара : «Самарський ун-т», 1999. – 136 с.

Пенцов М. В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД / М. В. Пенцов // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 358–363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_63.pdf

Наведені основні функції судової влади, основні напрямки реалізації мети, завдань та складових її діяльності, розкрито поняття «функції». За результатами порівняльного аналізу автор статті дійшов висновку, що основною функцією судової влади в країнах СНД визнається судовий захист прав і свобод людини і громадянина, а основною формою реалізації судової влади є правосуддя, що побудовано на засадах цивільного, адміністративного, господарського, кримінального та конституційного судочинства.

***

Пенцов М.В. Функции судебной власти в Украине и странах СНГ

Статья посвящена функциям судебной власти в Украине и странах СНГ. Автором приведены основные функции судебной власти, основные направления реализации цели, заданий и составляющих ее деятельности, раскрыто понятие «функции». По результатам сравнительного анализа автор статьи сделал вывод, что основной функцией судебной власти в странах СНГ признается судебная защита прав и свобод человека и гражданина, а основной формой реализации судебной власти является правосудие, построенное на основах гражданского, административного, хозяйственного, уголовного и конституционного судопроизводства.

***

Pentsov M.V. Functions of Department Judicial in Ukraine and Countries of the CIS

The article is deals with functions of department judicial in Ukraine and countries of the CIS. An author is result the basic functions of department judicial, basic directions realization of purpose, tasks and constituents of its activity, a concept «functions» is exposed. On results a comparative analysis the author of the article drew conclusion, that judicial defence of rights and freedoms of man and citizen confesses in the countries of the CIS the basic function of department judicial, and by the basic form of realization of department judicial is justice, built on bases of the civil, administrative, economic, criminal and constitutional legal proceeding.